

**HALK HİKÂYELERİNDE İŞLEVLERİN KİŞİLER ARASINDAKİ DAĞILIMI ÜZERİNE BİR
İNCELEME: KEREM İLE ASLI - FERHAT İLE ŞİRİN KARŞILAŞTIRMASI**

Dr. Öğr. Üye. Mehmet ÖZDEMİR*

ÖZ

Anlatım türlerinin sahip olduğu yapısal özellikler, geçmişten bugüne araştırmacılar tarafından en çok incelenen konular arasında yer almıştır. Özellikle anlatılar üzerinde metin merkezli halkbilimi kuramları çerçevesinde yapılan tip ve motif çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Burada tercih edilen yaklaşımlardan birisi de yapısal çözümlerdir. Bu kurama göre çözümlene anlatının biçimsel sisteminin ortaya konulmasını sağlamaktadır. Ayrıca yapısal kuram hemen hemen bütün anlatım türleri için uygulanabilir bir nitelik taşımaktadır. Bu makalenin amacı ise halk hikâyelerinin Propp'un, "İşlevlerin Kişiler Arasındaki Dağılımı" açısından çözümlenmesidir. Rus halkbilimci Vladimir Propp, Rus masalları üzerine hazırladığı "Masalın Biçimbilimi" adlı eserinde, masala biçim itibarıyla yaklaşır. Propp masalda çeşitli işlevler tespit eder ve bu işlevleri gruplandırır. Buna göre bir masalda yedi eylem alanı ve bu eylemleri gerçekleştiren yedi kişi bulunur. Makalede, klasik edebiyattan mesneviler yoluyla halk edebiyatına geçen ve halk hikâyesi yapısına bürünen "Ferhat ile Şirin" hikâyesiyle, XVII. yüzyılda Kerem adlı saz şairinin hayatı etrafında şekillenen "Kerem ile Aslı" hikâyesi karşılaştırılmıştır. Sözlü anlatı geleneği çevrelerinde oluşan efsaneler/masallar/destanlar/hikâyeler yapısal formlar yönünden birtakım benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Makalede anlatım türlerinde gözlenen bu benzer ve farklı formlar, Propp yöntemiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Olay örgüsünde yer alan eylemler, kişiler, kişilerin işlevleri ve daha fazlası mukayese yöntemiyle ortaya konulmuştur. Vladimir Propp'un çözümlene yönteminden hareket edildiğinde halk hikâyelerinde yapı itibarıyla benzer eylem alanlarının ve bu eylemleri icra eden kişilerin olduğu görülmüştür. İlgili hikâyeler, çözümlene yöntemine göre oluşturulan görsel içerik üzerinden analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Propp Metodu, Anlatım türleri, Masal, Halk hikâyesi, Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Kişilerin işlevleri,

**A RESEARCH ON DISTRIBUTION OF FUNCTIONS AMONG CHARACTERS OF FOLK
STORIES: A COMPARISON BETWEEN KEREM AND ASLI – FERHAT AND SIRIN**

ABSTRACT

Structural characteristics of narrative types have been one of the largest subjects that have been studied by researchers from past to present. Especially the type and motive studies that have been made within the scope of text-originated folklore theories on narratives have a remarkable place among these researches. Here, one of the preferred approaches is formal analysis. According to this theory, analyses provide manifestation of narrative's structural system; additionally, formal theory is almost applicable on all narrative types. The aim of this study is to analyze folk stories by means of Propp's "Distribution of Functions among Characters." Vladimir Propp, a Russian folklorist, approaches folktales in terms of form within the scope of "Morphology of the Folktale" that is prepared in the direction of Russian folktales. Propp identifies several functions in folktales and classifies these functions. According to this, there are seven spheres of action and seven persons who perform these actions. Within the scope of this study, story of "Ferhat and Sirin" that took the form of a folk story, being switched to folk literature from classic literature through masnavis is compared and contrasted to the story of "Kerem and Aslı" which took its form around the life of Kerem, a minstrel, in 17th century.

* Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, mehmet_ozdemir@outlook.com.tr

Myths, tales, epics, stories that originate in accordance with oral narrative tradition bear some similarities and differences by means of their structural forms. In this study, these similar and different forms that are observed in types of narration are aimed to be revealed depending on Propp Method. Actions, characters, functions of characters and more points of story arc are set forth through the use of comparison method. When Vladimir Propp's analysis method is taken as the starting point, it is seen that there are structurally similar spheres of action and characters that perform these actions within the scope of folktales. Related folk stories are analyzed over a visual content that is created in accordance with the method of analysis.

Keywords: Propp Method, Narrative Types, Tale, Folktale, Kerem and Asli, Ferhat and Sirin, Functions of Characters.

Giriş

Metin merkezli halkbilimi kuramları arasında gösterilen yapısal çözümleme yöntemi, incelenen unsurun gerek tamamının gerek bir bölümünün analizi sonucunda genel geçer bir yargının oluşmasını sağlar. Yöntemin kendine göre avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Alan Dundes yapısal çözümleme yönteminin çeşitli avantajları olduğunu belirtir. Buna göre yapısal çözümleme türlerin kesin olarak tanımlanması açısından geçerli kriterleri sunmaktadır. Ayrıca yapısal çözümleme yöntemleri farklı kültürlerden elde edilen malzemelere uygulanabilir niteliktedir. Yine yapısal çözümleme özellikleri gereği incelemelerin daha somut bir zeminde ele alınması için gerekli ortamı oluşturmuştur. Bu modelin en çok eleştirilen yönü ise metnin referans alınması ve buna bağlı olarak da folklorun bağlamsal özelliklerinin göz ardı edilmesidir (Çobanoğlu, 2005: 189-221).

Halkbilimin tarihî geçmişi dikkate alındığında, yapısal çözümleme yöntemi kapsamında kahramanın biyografisini inceleyen modeller oldukça tercih edilmiştir. Bunlar arasında J. G. von Hahn'ın "Aryan Kahramanı Biyografik Modeli"; Otto Rank'ın "Kahraman Kalıbı"; Lord Raglan'ın "Geleneksel Kahraman Kalıbı"; Eric Hobsbawm'ın "Sosyal Haydut veya Halk Kahramanı Kalıbı" en çok rağbet gören modeller arasında gösterilmektedir. Daha ziyade masallar üzerine çalışan V. Propp'un "Yapısal Anlatı Çözümleme Modeli" ve mitler üzerine çalışan Lévi-Strauss'un "Yapısal Çözümleme Yöntemi" konuya bir bütün olarak yaklaşır (Çobanoğlu, 2005: 188-221).

Yapısal çözümleme hem folklorik ürünlerin hem de roman, modern hikâye gibi türlerin analizinde kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde incelenen ürünlerin şekil ve muhteva açısından benzer ve ayrışan yönleri ele alınmaktadır. Modern anlatı türlerine yönelik de yapısal çözümleme modelleri geliştirilmiştir. Bunlar arasında René Girard önemli bir yere sahiptir. "Romantik Yalan ve Romansal Hakikat" adlı çalışmasında Girard, 'Üçgen Arzu' adını verdiği çözümleme modelini geliştirmiştir. Modele göre özne, nesne ve dolayımlayıcı bir üçgeni meydana getirir. Bu yöntemde nesne arzulanan, özne arzulayan ve dolayımlayıcı arzuyu kışkırtandır. Dolayımlayıcı hem özneye hem de nesneye yönelik hareket eder. Özne ve dolayımlayıcı arasında arzu duyulan nesneye yönelik kıyasıya bir rekabet başlar. Dolayımlayıcı öznenin nesneye dönük arzuları karşısında bir rakip ve düşmandır (2007: 10-27).

Girard'a göre nesneye dönük rekabetten özne değil dolayımlayıcı sorumludur. Özne kendi arzusunun rakibin arzusundan önce oluştuğunu belirtir. Buna göre dolayımlayıcı ara bozucu, şeytani ve zeki bir düşmandır. Öznenin sahip olduğu konuma gelmek istemekte, öznenin arzuladığı şeylere sahip olmak için uğraşmakta ve öznenin isteklerine de karşı çıkmaktadır. Burada duyguları ortaya çıkaran arzu kıskançlıktır. "Kıskançlık yüzünden her zaman aynı kişiler acı çeker. ... Rekabet sadece dolayımı

şiddetlendirmekle kalır; dolayımlyıcının itibarını arttırır ve onun nesneye sahip olma hakkını ya da arzusunun açıkça ortaya koymaya zorlayarak aralarındaki bağı güçlendirir¹” (2007: 31-32).

Anlatım esasına dayanan türlerin ortaya çıkışında sıralama olarak mitin eskiliği konusunda bir tartışmanın olduğu söylenemez; ancak masal, efsane, destan, hikâye ve fıkranın mitten sonra ortaya çıktığı ama hangi sıralamaya sahip oldukları konusunda çeşitli yorumlar vardır². Burada özetle anlatım türlerinin ardışıklık ilişkisine bağlı olarak kendi içerisinde çeşitli alt gruplara ayrıldığı söylenebilir. Buna bağlı olarak öncelikle sözel geleneğin daha sonra ise yazıya bağlı olarak metinlerin, konuların, kahramanların dahası bir bütün olarak kültürel örüntünün ardışıklığı konusunun düşünülmesi gerekir. Dolayısıyla bu durum bizi anlatım türlerinden herhangi birinin dönemin koşullarına bağlı olarak kendisinden önceki ve sonraki kültürel örüntülerle bir ardışıklık ilişkisinin olduğu, bunun da alt metin ve üst metin kavramları açısından incelenmesi gerektiği, sözlü geleneğin doğal yapısında da benzer ardışıklıkların bulunduğu ve yazının bu özellikleri kayıt altına aldığı gerçeğiyle yüzleştirmiştir.

Gelenekler her zaman kendinden önceki unsurlarla ilişkili olduğundan, yazılı metinlerde geleneğin ardışıklığına eşlik eder. Temalar, şahıslar, mekânlar, zamanlar vb. metni oluşturan unsurlar devamlılık arz eder. Masalarda yer alan hayalî kahramanlar, mekânlar ve zaman dilimi gibi unsurlar halk hikâyelerinde gerçeğe daha yakındır. Burada geleneğe bağlı olarak süreklilik arz eden ve bir forma, çekirdeğe dönüşen özellikler ‘yapı’ olarak adlandırılmaktadır. Bu yapıda yer alan çeşitli unsurların ne işe yaradıkları konusu ise işlevle ilgili bir durumdur. Bu makalenin temel göndermelerinin yapıldığı ‘Masalın Biçimbilimi’ adlı çalışmada Propp, işlevi masallardaki kişilerin tanımlanmış eylemleri olarak sunar. Buna göre bir anlatıda kişiler değişirken eylemler değişmez (Propp, 2011: 24).

Propp masalların biçimlerinin incelenmesi sonucunda yapıyı oluşturan kuralların ortaya konulabileceğini tespit etmiştir. Propp yapının sadece masalların morfolojisinin analizine yönelik olduğunu belirtse de (2011: 3-4) araştırmacının masallar üzerine geliştirdiği yapısal çözümleme yönteminin uygulanabilirliği, kuramın halk hikâyeleri, batıl inançlar, oyunlar, bilmeceler vb. diğer halkbilimsel unsurları çözümleyebileceğini, şematik çizimler vasıtasıyla kültürel ve eylemsel sistemin ortaya konulabileceğini göstermektedir (Çobanoğlu, 2005: 197). Karl Reichl masal çözümleme yönteminin Türk boylarının destanî şiirine de uygulanabilir nitelikte olduğunu belirtir. Buna göre “belli sayıda destan, özel bazı masal tipleri ile o kadar yakından ilişkilidir ki onların anlatı yapısı, kesinlikle A. Aarne ve S. Thompson’un tarzında bir motif sıralamasıyla veya V. Propp’un yaptığı gibi bir fonksiyonel formülle gösterilebilir” (2011: 160).

Sözlü gelenekteki ardışıklık ve geçişler anlatının metin boyutunda da varlığını hissettirmektedir. En az iki ve/veya daha çok metin arasındaki alışveriş, bir tür konuşma ya da söyleşim genellikle metinlerarası (Aktulum, 2007: 17) çözümleme yöntemiyle ele alınmaktadır. Bu bağlamda metinlerarasılık yöntemiyle metinlerin birbiriyle olan ilişkileri ortaya konulmaktadır. Sözlü gelenek ortamında anlatıcı, belleğinin sağladığı kodları dikkate alarak icrasını gerçekleştirir. Bu durum sözlü gelenekteki yapısıyla günümüzde de yazı aracılığıyla kayda alınan türlerde de alt

¹ Çalışmanın hacmi düşünülerek bu çözümleme sınırlı tutulmuştur. Detaylı bilgi için ayrıca bakınız: (Girard, 2007).

² Konuyla ilgili ayrıca bakınız (Ekici, 2005).

metinlere göndermeler olduğu tezini doğrular. Sözlü gelenek ortamında çeşitlilik bağlamsallığa (farklı bağlamlarda gerçekleşen ve çeşitlenen icralar) bağlıyken yazılı kültür ortamında ise çeşitliliğin metinlerarası ilişkilere bağlı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla her şeyin daha önce söylenmiş olduğu gerçeğinden yola çıkmış ve önceki metinlerle ilişki içerisinde olmayan bir metnin hiçbir zaman gerçek anlamda var olamayacağı kabul görmüştür. Çünkü eleştirmenler metinlerarası ilişkileri yazının yapıcı bir unsuru olarak değerlendirirler (Aktulum, 2007: 8-18).

Türk edebiyatı anlatım türleri açısından oldukça zengin bir edebiyattır. İlk örnekleri sözlü gelenekte görülen efsaneler/masallar/destanlar/hikâyeler bunun en açık kanıtıdır. Bu anlatım türleri sözlü olarak belirli anlatıcılar vasıtasıyla dinleyicilere aktarılmıştır. Sözlü gelenekte oluşan anlatım türleri “Tunguz”ların “Şaman”, Altay Türklerinin “Kam”, Yakutların “Oyun”, Kırgızların “Bahşi” Oğuzların “Ozan” dedikleri³ (Köprülü 2009: 94) kopuz eşliğinde irticalen şiirler söyleyen ve birtakım büyüsel güçleri olduğuna inanılan ilk şairler tarafından anlatılmıştır. Anadolu’da ise sazlarıyla âşıklık geleneğini⁴ icra eden “Saz şairi, âşık ve meddah⁵” adlarıyla anılan anlatıcılar bulunmaktadır.

Destanlardan sonra sözlü edebiyatın en zengin anlatım türlerinden birisi de halk hikâyeleridir. Şükrü Elçin halk hikâyesini şu şekilde tanımlamıştır:

“Arap dilinde başlangıçta ‘kıssa’ ve ‘rivâyet’ olarak düşünülen, sonraları ‘eğlendirmek’ maksadı ile ‘taklit’ mânâsında kullanılan ‘hikâye’ deyimi, gerçek veya hayâli bir takım vak’aların, mâcerâların hususi bir üslûpla, sözle nakil ve tekrarı demektir... Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde ‘efsâne, masal, menkabe, destan vb.’ mahsullerle beslenerek dinî, tarihî, içtimâî hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhâfaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserleridir” (2004: 444).

Sözlü gelenek çevrelerinde oluşan halk hikâyeleriyle destan arasındaki sıkı ilişkinin bir benzeri de yine sözlü gelenekte oluşan masal ve halk hikâyesinde bulunmaktadır. Boratav masal ve halk hikâyesi üzerine şu bilgileri aktarmaktadır:

“Halk hikâyelerinin, inşad (şiir okuma) edilmediği haliyle metnini, nazım ve nesir karışık şeklini ve masalda rastlamayacağımız vüsatini (genişlik, bolluk) nazarı itibara almayacak olursak onda masaldan bir ayrılık göremeyiz. Filhakika biz birçok halk hikâyelerini nazım parçalarından ve anlatan hikâyecinin kendi sanat ananesine uyararak getirdiği unsurlardan tecrit ettiğimiz zaman tamamıyla bir masal elde ediyoruz. Hatta fantastik unsurlar itibarıyla de birçok halk hikâyeleri masal karakterini gösterirler” (2002: 46).

Görüldüğü gibi masallar da destanlar gibi birçok unsur açısından halk hikâyeleriyle benzerlikler göstermektedir. Bu, yukarıda bahsedildiği gibi, yapısal çözümleme yaklaşımının sağladığı verilerden kaynaklı türlerin ardışıklığı ile ilgili bir konudur. Metin merkezli kuramlara bağlı olarak gelişen türsel ayrımlar dikkate alınmak kaydıyla halk hikâyesine bir destan veya bir masal gözüyle bakmak mümkündür.

³ Bu konuda daha detaylı bilgi için ayrıca bakınız: (Köprülü, 1999: 131-238 ; 361-363).

⁴ Bu konuda daha detaylı bilgi için ayrıca bakınız: (Günay, 2011)

⁵ Meddah: Halk hikâyeciliğini temsil eder. Kahvehanelerde, saraylarda, her sınıftan insana sevilen hikâyeleri anlatan hikâyeciler (Köprülü, 1999: 361).

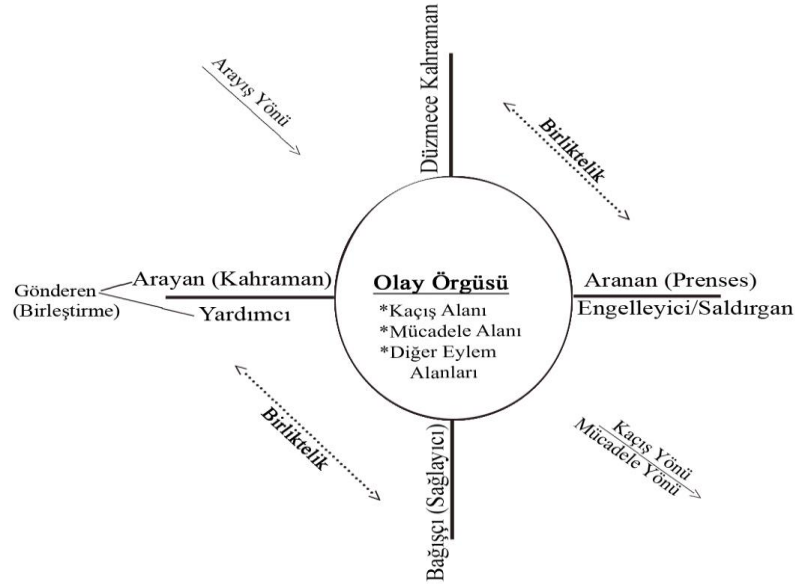
Dolayısıyla halk hikâyelerinin destani ve masalımsı (masala ait) özellikleri bulunmaktadır. Bundan dolayı destan ve halk hikâyesi ya da masal ve halk hikâyesi karşılaştırmalarında ortak özellikler tespit edilebilir niteliktedir. Bu ortaklığın oluşmasında iki önemli etken rol oynamaktadır. Birincisi anlatıların sözlü gelenek çevrelerinde oluşumu ve aktarımı, ikincisi Boratav'ın yukarıda ifade ettiği gibi masalın ve destanın üretildiği sosyal ve toplumsal şartların benzerliğidir. Halk hikâyesine geçişle birlikte bu benzerlikler birden bire yok olamayacağından anlatıcılar vasıtasıyla ortak temalar ister masal olsun ister destan olsun birçok unsurlarıyla halk hikâyelerinde yaşamaya devam etmiştir. Söz konusu motifler günümüzde modern hikâye, öykü ve roman türünde de sürdürülme eğilimindedir. Buradan hareketle Propp'un masal çözümleme yöntemine ait işlevlerin kişilerarası dağılımı modelinin halk hikâyeleri kapsamında ele alınması amaçlanmıştır.

Halk anlatıları ortak motifler etrafında şekillenmiştir. Masalın biçim bilimi üzerine çalışan Rus araştırmacı Propp, masal çözümleme metoduna yönelik, halk masalı alanında, biçimlerin incelenmesi yoluyla yapıyı düzenleyen kuralların ortaya konulmasının olanaklı olduğunu belirtir (2011: 3). Propp bir masalarda belli işlevlerin belli motiflerden hareketle kimlik kazandığı sonucuna ulaşmış ve *İşlevlerin Kişiler Arasındaki Dağılımı* sistemini oluşturmuştur. Bu sisteme göre Propp "masalarda işlevler kişiler arasında nasıl bölüştürülmüştür?" sorusuna cevap aramıştır. Buna göre masalın işlevleri mantıksal olarak bazı alanlarda kümelenmektedir. Propp, masalın işlevlerinin kümelenmediği bu alanlara "eylem alanları" demiştir (2011: 80). Buna göre bir masalda yedi eylem alanının bulunduğunu tespit eden Propp, bu tespitten hareketle bir masalda yedi kişi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Propp, belirlediği eylemlerin her birini bir simgeyle ifade etmiştir⁶. Propp metodunun en önemli özelliği masalarda eylem alanlarının değişmediğinin tespitidir. Propp değişmeyen eylem alanlarını işlev olarak tanımlamıştır ve masalların genel olarak otuz bir işlevden oluştuğunu belirtmiştir. Yine Propp'a göre bir masalda otuz bir işlevin tamamının bulunması gerekmez (2011: 23-64). Burada ortaya konulan sonuç halk hikâyeleri içinde geçerlidir. Kişilerin isimleri, cinsiyetleri, dinleri, meslekleri vb. değişirken eylemleri sabit kalmaktadır.

Bir masalı çözümlemede şüphesiz kişiler kadar kişilerin gerçekleştirdiği eylemler de önemlidir. Propp, bu durumun önemini kavrayarak masalın eylem alanlarını tespit etmiştir. Buna göre bir masalın eylem alanları şunlardır: **Saldırgan, Bağışçı, Yardımcı, Prenses, Gönderen, Kahraman ve Düzmece Kahraman**. Bunların kendi içerisinde çeşitli görevleri vardır. Örneğin saldırganın eylem alanı kötülük, yardımcının eylem alanı güç işleri yerine getirme, prensesin eylem alanı aranan kişi, gönderenin eylem alanı kahramanın gönderilmesi, kahramanın eylem alanı arayış, düzmece kahramanın

⁶ Bu çalışmada kişilerin işlevleri incelendiği için, eylem alanlarına verilen simgelere kısaca değinilmiştir. Propp kişilerin işlevini bir simgeyle, aynı kişiye ait farklı işlevleri aynı simgenin numaralanmış haliyle gösterir. Örneğin genel anlamda aileden biri evden uzaklaşır.(B) Bilinen bir uzaklaşma söz konusuysa (çalışmaya, ormana, mal alıp satmaya gitme gibi) (B₁), ana babanın ölümü şeklinde bir uzaklaşma varsa (B₂), gençlerden biri balık tutmaya giderse(B₃) kullanılmaktadır. Semboller hakkında daha detaylı bilgi için bakınız: (Propp, 2011: 28- 67). Metin merkezli bir paradigma olarak Propp yönteminin bağlamsal özellikleri görmezden gelmesi yanında kuramın eleştirilen yönlerinden bir tanesi de sembollerin metnin yapısını da ortadan kaldırdığı yönündedir (Çobanoğlu, 2005: 214-216).

eylem alanı ise kahramanın eylem alanına müdahil olmak ve kahramanın amacından uzaklaşmasını sağlamaktır⁷ (2011: 80-81). Belirtilen alanlar masallardaki kişiler arasında bölüştürülmüştür. Propp masalda eylem alanlarının dağılımıyla ilgili üç olasılık olduğunu belirtir: Buna göre bir masalda eylem alanı doğrudan doğruya kişiye uygun düşer, bir kişi birden çok eylem alanını kaplayabilir, bir eylem alanı çok sayıda kişi arasında dağılıbilir (2011: 81-82). Bu çalışmada bilgileri daha anlamlı kılmak ve somut bir biçimde göstermek amacıyla Propp yönteminden hareketle aşağıdaki çizim oluşturulmuştur.

Şekil 1: İşlevlerin kişiler arası dağılımı⁸

Anlatım türlerinin bazı özelliklerinin benzer olması destan ve hikâyenin ya da masal ve hikâyenin tamamen birbirine benzeyeceği anlamına gelmemelidir. Bu çalışmada incelenen⁹ Kerem ile Aslı Hikâyesi'nin Propp'un söz konusu çözümleme yöntemine hemen hemen uyduğu söylenebilir. Çünkü Günay, Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde, Kerem'in doğumunda görülen elma motifi başta olmak üzere, masala ait birçok unsurun yer aldığını belirtmektedir. Hikâyede masal motiflerinin fazla olması Kerem ile Aslı'nın ilk teşekkül eden halk hikâyeleri arasında olduğunu göstermektedir. Ayrıca masal motiflerinin yaygın olması hikâyeyi diğer klasik halk hikâyelerinden de ayırmaktadır (Günay, 2011: 140-141).

Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde ise birtakım farklılıkların –göndericinin ve arama-kaçma ilişkisinin yokluğu– olduğu gözlenmekle birlikte, Propp yöntemi hikâyeye başarıyla uygulanmaktadır. Çünkü Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde gerçek manada bir arayış söz konusu olmadığından bir gönderici de bulunmamaktadır. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde arayış olmadığından gönderen konumu yerine “birleştirme¹⁰” konumunun

⁷ Bu konuda ayrıca bakınız: (Propp, 2011: 28-67).

⁸ Bu çalışmada yer alan şekiller Propp yönteminden hareketle tarafımızca hazırlanmıştır.

⁹ (Elçin, 2010; Özarslan, 2006; Duymaz, 2001)

¹⁰ Bu işlev çalışmanın daha açık bir çözümleme olması amacıyla tarafımızca eklenmiştir.

olması daha uygun görülmüştür. Birleştirme, kahraman ve prensesin buluşması için ilk adımın atılması şeklinde tanımlanabilir.

Behzad ile Ferhat birlikte köşkün nakkaşlığını yaparken Ferhat, Şirin'le karşılaşır. Ferhat'ı Şirin'e yaklaştıran Behzad'ın çalışma eylemi, "*birleştirme*" olarak değerlendirilmiştir. Hikâyeye göre Şirin, Ferhat'tan kaçmaz/kaçırılmaz; Ferhat'la sadece teyzesi Mehmine Banu'dan fırsat buldukça görüşür. Propp yöntemine göre hikâyelerde "*kahraman (arayan)*" Kerem ve Ferhat'tır. Yine hikâyelerde "*prens (aranan)*" Aslı ve Şirin'dir. Propp'un masal çözümlemesinde "*saldırgan (kötü kişi)*" olarak adlandırılan eylem alanı, hikâye inceleme şemasında "*engelleyci/saldırgan*" olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırmanın seçilmesinde incelenen hikâyelerdeki âşıkların kavuşmalarının her seferinde bir "*engel*" dolayısıyla mümkün ol(a)mamasıdır. Bu engeller Kerem ile Aslı'da keşiş ve karısıdır. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde okuyucuyu daha zengin bir "*engelleyci/düşman*" kadrosu karşılar. Yukarıdaki çizime göre en belirgin engelleyci, Mehmine Banu, ikinci dereceden engelleyci Hürmüz Şah, üçüncü dereceden engelleyci, diğer şahıslar olarak adlandırılmıştır.

Olay örgüsü içerisinde çeşitli eylem alanları tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi "*kaçış alanı*" yani kahraman ve prensesin birbirinden uzaklaştığı alan olarak tanımlanabilir. Bu alan, Kerem ile Aslı Hikâyesi'ne uyarken, Ferhat ile Şirin Hikâyesi'ne uymamaktadır. Olay örgüsü içerisindeki bir başka kısım da "*mücadele alanı*"dır. Kahramanın ve prensesin birbirlerine kavuşmak uğruna çektiği sıkıntılar, yaşadığı olağanüstü olaylar ve tabi olduğu sınavlar için mücadele alanı adlandırması tercih edilmiştir. Mücadele alanı adlandırması her iki hikâyeye de uymakla birlikte daha çok Ferhat ile Şirin Hikâyesi'ne uymaktadır. Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde de Ferhat ile Şirin Hikâyesi'ndeki gibi olmamakla beraber bir mücadele alanı olduğu söylenebilir. Olay örgüsü içerisinde geçen "*diğer eylem alanları*" adlandırmasıyla kahramanın ve prensesin kaçış alanı (kaçma-arama) ve mücadele alanları dışında kalan eylem alanları anlatılmaktadır. Kerem'in Sofu'yla avlanması, saz çalması yine Aslı'nın Kerem'in şiirlerine karşılık vermesi, Ferhat'ın kurtla, kuşla arkadaş olması, Şirin'in teyzesi Mehmine Banu'yla Ferhat'ı görmek uğruna gezmeye gitmemesi¹¹ diğer eylem alanları arasında gösterilebilir.

Çözümleme sistemine göre arayan ve bağışçı, engelleyci ve düzmece kahraman aralarında bir ilişki ağı vardır. Arayan ve yardımcı, aranana (Aslı, Şirin) ulaşmak için mümkün olduğunca birlikte hareket ederken, bağışçı ikinci bir kuvvet olarak onlara yardımcı olur. Bu olumlu işlevlere karşın saldırgan/engelleyci buluşmayı/kavuşmayı engellemeye çalışır. Araya yapay engeller koyar, düzmece kahraman ise bu yapay engellerden en önemlisi olarak gösterilebilir¹².

¹¹ Bu durum mücadele alanı olarak da düşünülebilir. Ancak ikinci dereceden bir mücadele olduğu için diğer eylem alanlarına almak daha doğru olur.

¹² Propp yöntemine göre eylem alanları değişmez; ancak kişilerin işlevlerinde geçişler yaşanabilir. "Bir ejdarha, akıl danışılan bir bağışçı olabilir. Bu tür değişimler ikincil oluşumların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynar" (2011: 89). Çalışmada incelenen her iki örnek metinde de eylemleri temsil eden çeşitli tiplerin hikâyenin akışı içerisinde işlevlerinde tek yönlü geçişler olduğu görülmektedir.

Propp Metodu Bağlamında Kerem İle Aslı Hikâyesi'nin Analizi

Kerem ile Aslı Hikâyesi¹³, Kerem adlı saz şairinin hayatı etrafında XVII. asırda şekillenmiştir (Elçin 2010: 95). Kerem ile Aslı, halk hikâyeciliğinin önemli yapı taşlarından ve âşıkların repertuarında yer alan aşk hikâyelerden birisidir. Kerem ile Aslı Hikâyesi, Taşkent'ten Rumeli'ye kadar yayılmış ve sevilerek okunmuştur. Bunun sonucunda da hikâyenin Azerbaycan ve Anadolu'da birçok varyantının olduğu bilinmektedir (Elçin, 2010: 55).

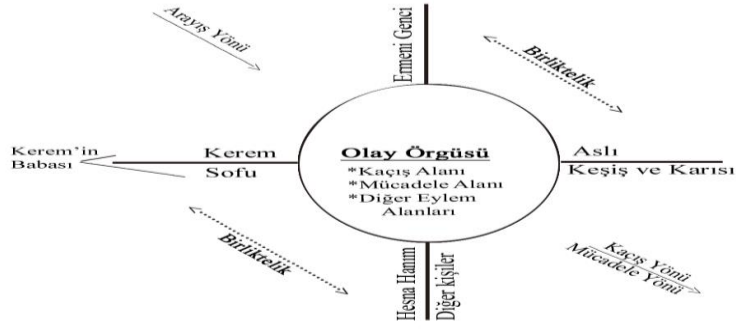
Kerem ile Aslı Hikâyesi arayış teması üzerine kurulu aşk hikâyesidir. Kerem ile Aslı bir elmanın iki yarısıdır, Hızır elinden verilen elma Kerem'de Aslı'ya, Aslı'da Kerem'e ait bir kalp yaratır. Nitekim aileler, kız ve oğlanın daha doğmadan önce birbirlerine sözünü verirler. Hikâyenin teması tam da bu noktada oluşur. Ayrılığın yaşanması, yani kahramanların birbirlerinden ayrı düşmesi hikâyeyi çekici kılar. Bu ayrılığın ve hikâyenin teması olan arayışın en önemli sebebi "Aslı'nın bir Keşiş kızı olması ve babasının din ve ırk farkını ileri sürerek kızını bir Müslüman'a vermek istememesidir; yani Kerem ile Aslı hikâyesinin trajedisini bir tarafın aşka, diğer tarafın dine önem vermesi oluşturur (Kaplan, 2007: 143-144). Kerem Müslüman, Aslı gayrimüslimdir, Aslı evlenince Müslüman olacağından babası bu durumu kabullenemez, bundan dolayı Aslı ve ailesi için kaçış, Kerem ve Sofu için ise arayış başlar.

Kerem ile Aslı Hikâyesi daha önce de belirtildiği gibi teması arayış üzerine kurulu bir aşk hikâyesidir. Her ne kadar diyar diyar gezerek gerçekleşen bir arayış bulunsa da hikâyedeki vaka sayısı azdır. Halk hikâyeleri sözlü geleneğe oluşturmaktadır, bu durum halk hikâyesinin anlatıcıdan/meddahtan kaynaklanan varyantlaşma sürecinden geçmesine neden olur. Anlatıcı, ana olay örgüsü üzerinde hikâyeye eklemeler yaptığı gibi hikâyeden eksiltmeler de yapabilir. Bu durum tek bir hikâye metninin oluşturulmasında mukayese yöntemine ihtiyaç duyulmasına neden olur. Aslı olan bütün Kerem ile Aslı Hikâyelerinin toplanıp mukayese edilmesi ve özgün metnin hazırlanmasıdır. Ancak böyle bir çalışma âşığın icra performansının ve doğaçlamalarının görmezden gelinmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla eldeki metinlerden¹⁴ hareketle Kerem ile Aslı Hikâyesi, Propp yöntemine göre şu şekilde analiz edilmiştir.

¹³ Bu incelemede hikâyenin metin yapısı Ali Duymaz'ın "*Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*" isimli çalışmasından hareketle analiz edilmiştir. Şükrü Elçin'in "*Kerem ile Aslı Hikâyesi*" adlı çalışması da incelemede yararlanılan kaynaklardandır.

¹⁴ Duymaz'ın eserinde yer alan hikâye metninde Kerem ile Aslı kavuşurlar. Ama Elçin'in çalışmasında mutlu son tespit edilememiştir. Tüm bu bahsedilen durumlar çözümleme yapılırken göz önünde bulundurulmuştur (Duymaz, 2001; Elçin, 2010).

Şekil 2 Propp işlevlerin kişiler arası dağılımı

Kerem ile Aslı Hikâyesi Propp'un "kişilerin işlevleri" sınıflamasına uymaktadır. Kerem, Aslı'sına duyduğu aşkla yanarken, babası bu duruma seyirci olmanın ıstırabını yaşamaktadır. Babası, Kerem'in derdini öğrenince şu tesellide bulunur: "*Ey oğlum ben sana kimin kızını istersen alıvereyim, bir kâfirin kızı için bu hale giriftâr oldun*" (Duymaz 2001: 259). Babanın bu girişimi Kerem'in üzülmemesi için bir teselli niyetindedir. Ama Kerem başka kızla evlenmek istemez, Aslı için babasından icazet alır. Babası da elinden bir şey gelmeyince Kerem ve Sofu'ya izin verir. Baba burada işlevsel açıdan "gönderen"dir. Yola çıkan ve Aslı'ya ulaşmayı bekleyen Kerem, "*kahraman (arayış içinde olan)*" konumundadır. Kerem'in yol arkadaşı olan Sofu, aynı zamanda akıl hocasıdır. Onu asla yalnız bırakmaz, müşküle düşünce daima Kerem'e yardım eder. Hastalanınca tedavi eder. Tüm bu görevleriyle Sofu "yardımcı" işlevini üstlenir. Hikâyenin diğer ana kişisi Aslı ise "*aranan (prenses)*" konumundadır. Aslı da Kerem'e sevdalıdır, ama babasının sözünden dışarı çık(a)maz. Dolayısıyla Aslı'nın kaç(ırıl)masına neden olan ailesidir. Aslı'nın ailesi (keşiş ve karısı) "*engellenen/saldırgan*" konumundadır. Olay örgüsü içerisinde Kerem ile Aslı'nın kavuşmasını sağlayan birinci kişi Hesna Hanım "*bağışçı (sağlayıcı)*" işlevini üstlenmiştir. Diğer kişiler olarak gösterilen bağışçılar/sağlayıcılar, Kerem'e Aslı'nın gittiği yönü söyleyen kahvedekiler, dere kenarındaki kızlar, sokaktaki çocuk, Kayseri beyi, Halep paşası vb. Aslı'ya kavuşma noktasında yardımcı olanlardır. Hikâyede, Kerem'i vazgeçirmek için Aslı'nın evlendirilmesi fikri gündeme gelir. Keşiş ve karısı Aslı'yı Bir Ermeni genciyle evlendirerek Kerem'den kurtulacaklarını düşünürler. Hikâyede Ermeni genci "*düzmece kahraman*" işlevini yerine getirir.

Kerem ile Aslı olay örgüsü bağlamında incelendiğinde, din farklılığı temasıyla gelişen, temelinde aşk olan bir hikâyedir. Aslı ve ailesinin İsfahan'dan başlayan ve Kayseri'de son bulan kaçış macerasında uğradığı memleketler, "*kaçış alanı*" olarak nitelenebilir. Hikâyede Kerem ve Sofu'nun Aslı'nın peşinden gitmesiyle arayış başlar. Doğa olaylarıyla mücadele, dağlardan, sularından yol isteme, turnalardan haber sorma, Hesna Hanım'ın, Kerem'in şahsiyetini tanımak¹⁵ adına ona yönelttiği sorular (kırk kızın isimleri, akıbetleri hakkında bilgi) Kerem ve Sofu'nun "*mücadele alanı*" olarak değerlendirilmiştir. Kerem'in saz çalması ve Sofu'yla avlanması "*diğer eylem alanları*" olarak söylenebilir. Hikâyede vaka sayısı sınırlı olduğundan eylem alanı da fazla

¹⁵ Kerem, Hızır elinden bade içen bir hâk âşığıdır, kendisini öyle tanımlar. Hesna Hanım, Kerem'in, gerçekten 'hâk âşığı' olup olmadığını anlamak için birtakım sorular sorar. Kerem soruları cevaplayınca Aslı'ya kavuşacaktır. Hesna Hanım bağışçı işlevini yerine getirerek kahramanı sınar.

değildir. Kerem'in Aslı'yı arama sürecinde Sofu en büyük yardımcısıdır. Sofu her zaman Kerem'in yanında bulunur ve onun akıl hocasıdır. Kerem'in çözemediği müşkülleri Sofu çözer. Bu eylemleriyle Sofu, "yardımcı" işlevini yerine getirir. Kerem'in Aslı'ya ulaşmasında etkili olan sadece Sofu da değildir. Aslı'yı Kerem'e getiren, arada köprü vazifesi gören tipler, "bağışçı" işlevini görürler. Hikâyede birçok bağışçı bulunur. Ancak bu işlevi belirgin bir şekilde yerine getiren Hesna Hanım'dır. O, Kerem'in Aslı'ya ulaşması için diğer bağışçılarla birlikte hareket ederler.

Propp Metodu Bağlamında Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nin Analizi

Ferhat ile Şirin Hikâyesi, klasik edebiyattan halk edebiyatımıza geçmiştir. Klasik edebiyattaki adı Hüsrev ü Şirin'dir. Klasik edebiyatta Hüsrev ile Şirin aşkında Ferhat ikinci bir âşık yani rakip tipidir. Türk halk hikâyelerindeki varyantlarında ise Ferhat ile Şirin aşkında Hüsrev ikinci bir âşık yani rakip tipi olarak görülmektedir. Metin Özarslan Ferhat ile Şirin üzerine hazırladığı kapsamlı çalışmasında hikâyenin muhteviyatına yönelik şu bilgileri vermiştir:

"Ferhat ile Şirin hikâyesi klasik edebiyattaki Hüsrev ü Şirin mesnevîsinin bir cüzüdür... Klasik edebiyatta mesnevi olarak ele alınan bu konunun asıl kahramanları güzelliği ile ünlü Şirin ve maceraperest Hüsrev'dir. Ferhat hikâyeye sonradan dâhil olur. Aynı kadını seven iki âşık arasında uzun muhaverelere yer verilir. Neticede, Hüsrev, Ferhat'ı bir desise ile saf dışı eder ve bu yüzden Şirin ile araları açılır. Birbirlerine yazdıkları uzun uzun mektuplar sonucunda barışılar ve Şirin Hüsrev ile evlenmeye razı olur. Diğer taraftan Hüsrev'in diğer hanımından olan oğlu Şiruye de Şirin'e âşıktır. Şiruye, Şirin kendisine kalsın düşüncesiyle Hüsrev'i zehirler ve öldürür. Hüsrev'in ölümünü duyan Şirin'de üzüntüden ölür" (Özarslan, 2006: 35-36).

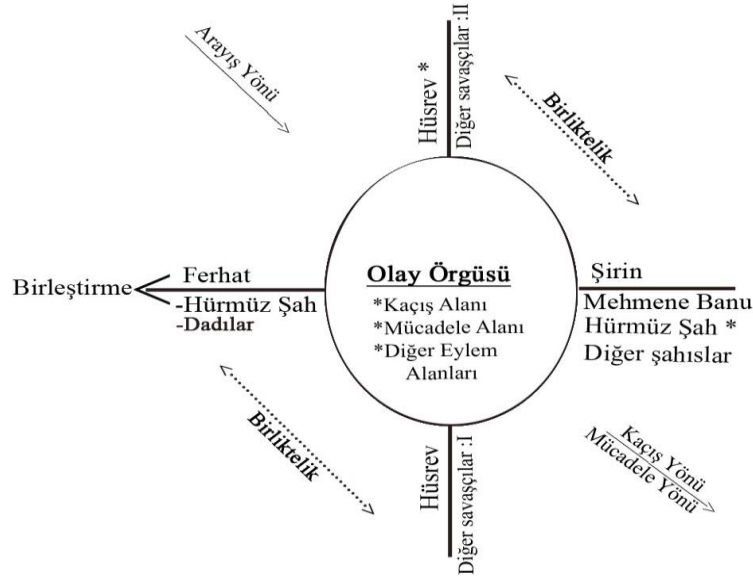
Halk hikâyeleri, ana yapı itibarıyla benzerlikler göstermektedir. Ferhat ile Şirin Hikâyesi de halk anlatıları çevrelerinde yer almaya başladıktan sonra halk hikâyesi motifleriyle daha da zenginleşmiştir. Bunun ilk örneği hikâyenin girişinde görülebilir. Halk hikâyeleri genellikle çocuğu olmayan bir padişah motifiyle başlamaktadır. Hikâyelerde çocuksuzluk sorunu dua ve sadaka (aç doyurmak, çıplak donatmak, borçlunun borcunu ödemek vb.) ile aşılmaktadır. Padişah çocuğu olması için dua eder, sadakalar dağıtır. Padişahın duaları kabul olur ve genellikle bunun sonucunda bir çocuğu olur. Bu motif genel anlamda benzerlik göstermekle birlikte bazı hikâyelerde küçük değişikliklerle de karşılaşılmaktadır.

Klasik edebiyattan halk edebiyatına geçen Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nin varyantlarında da çocuksuzluk motifine rastlanmaktadır¹⁶. Bu varyantlarda hükümdarın çocuğunun olmaması motifi sadece "Radloff Tarançı Derlemesinde"¹⁷ gözlenmektedir. Hikâye: "Bir zamanlar çok adil bir hükümdar yaşamış, onun hiç çocuğu yokmuş. Bir gün dualar edip bol bol sadaka dağıtmış. Bunun üzerine Yüce Allah ona Ferhat adını

¹⁶ İncelemede ele alınan Metin Özarslan'ın "Ferhat ile Şirin Mukayeseli Bir Araştırma" isimli eserinde Ferhat ile Şirin hikâyesinin çeşitli varyantları karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırmada Ferhat ile Şirin hikâyesinin "Ferhat ile Şirin Yazma ve Ferhat ile Şirin Taş Baskı, Ferhat ile Şirin Âşık Ali Tasnifi, Şirin Radloff Tarançı Derlemesi, Ferhat ile Şirin Sivas Anlatması, Ferhat ile Şirin Behçet Mahir Anlatması", varyantları yer almaktadır.

¹⁷ Makalede analizler Ferhat ile Şirin hikâyesinin yazma nüshası üzerinden yapılmıştır.

verdikleri bir oğul vermiş” (Özarlan, 2006: 299) sözleriyle başlamaktadır. Ferhat ile Şirin’de görülen bu değişiklik hikâyeye ayrı bir zenginlik katmıştır. Halk hikâyelerinin anlatıcıları aynı kişilerdir. Bir âşık birden çok hikâyeyi anlatabilir. Bu anlatım da hikâyenin varyantlarının oluşması, hikâyeye başka hikâyelerden motif(ler) eklenmesini ve daha birçok sonucu beraberinde getirir. Yine Ferhat ile Şirin’le diğer birçok halk hikâyesi motifleri yönünden benzerlikler göstermektedir. Özetle bu durum, anlatıcıların aynı kişiler olmasından kaynaklanır¹⁸.

Şekil 3 Propp işlevlerin kişiler arası dağılımı

Hikâyenin olay örgüsüne göre kişilerin işlevsel dağılımı yukarıdaki şekilde gösterilmiştir. Buna göre Ferhat ile Şirin Hikâyesi iki bölüm hâlinde incelenmiştir. Hikâyenin birinci bölümünde, Mehmene Banu yaptırdığı köşkün nakkaşlık işlerini Behzad ve oğlu Ferhat’a verir. Ferhat’ın köşkte çalışırken Şirin’le karşılaşması, imkânsız aşkın başlanmasını sağlar. Âşıklar gizli gizli görüşürler. Ferhat, Şirin’e daha yakın olmak için Mehmene Banu’nun köşke su getirme görevini kabul eder ve bu görev karşılığında saraya “Kapı Ağası” olur. Bu görev, Ferhat ile Şirin’i yakınlaştırır da engeller bitmez. Mehmene Banu bir cariye aracılığıyla ikisinin ilişkisini öğrenir. Ferhat’ı Şirin’den uzaklaştırır. Hikâyenin ikinci bölümü bu noktada başlar. Buna göre hikâye Ferhat’ın Hürmüz Şah ile karşılaşması, Hürmüz Şah’ın Ferhat’a acıyıp Şirin’i alacağına dair söz vermesi, Mehmene Banu’ya savaş ilan etmesi, Hürmüz Şah’ın oğlu Hüsrev’in Şirin’e âşık olması, çözüm olarak Ferhat’ın dağı delmeye gönderilmesi, Hüsrev’in dadısının Ferhat’a Şirin’in öldüğü yalanını söylemesi, Ferhat’ın bu yalana inanıp intihar etmesi ve ardından Şirin’in de intihar etmesi anahtar noktaları etrafında özetlenebilir.

Birinci bölümün çözümlenmesinde, Ferhat ile Şirin Hikâyesi’nde arayış olmadığı için gönderen konumunda olması gereken Behzad’ın burada bir işlevi olduğu söylenemez. Ancak Behzad, mesleği nedeniyle Ferhat ile Şirin’in buluşmasında birinci

¹⁸ Ferhat ile Şirin hikâyesinin motif yapısı için ayrıca bakınız: (Özarlan, 2006: 88-114).

dereceden etkili şahıstır. Behzad, oğlu Ferhat'ı Şirin için bir yere gönderip bir gönderme işlevi gerçekleştirilmediği de Mehmine Banu'nun köşk nakkaşlığını kabul ederek Ferhat ile Şirin'in yakınlaşmasını sağlar. Behzad burada birleştirme işlevini yerine getirmektedir. Hikâyede “kahraman işlevini”¹⁹ Ferhat, “sevgili işlevini”, Şirin üstlenmektedir. Şirin'in dadısı Ferhat ile Şirin arasında habercilik yaptığı için “yardımcı işlevini” yerine getirir. Hikâyenin ilk bölümünde “sağlayıcı işlevi” tespit edilememiştir. Bu bölümde “saldırgan/engelleyci” işlevini Mehmine Banu yerine getirir. Mehmine Banu yeğeni Şirin'e Ferhat'a ilgi duyduğunu onu kendisine nişanlamak mümkün olsa yapacağını söyler. Şirin bu duruma çok üzülür. Bu yönüyle düşünüldüğünde arada önemli bir engel vardır. Hikâyede asıl engelleme işlevini Ferhat ile Şirin'in gizlice buluştuğunu Mehmine Banu'ya haber veren cariye üstlenir. Ferhat ile Şirin arasındaki ilişkiyi öğrenen Mehmine Banu, Ferhat'ı zindana attırıp Şirin'den uzaklaştırır. Hikâyenin birinci bölümünde Şirin'in evlendirilmesi söz konusu olmadığından bu yönüyle bir düzmece kahraman işlevi görülmez. Ancak Mehmine Banu'nun Ferhat'a olan ilgisi âşıkların birleşmesine engel olur. Dolayısıyla Şirin açısından Ferhat'a giden yolda Mehmine Banu “düzmece kahraman” işlevi üstlenir. Yukarıda da belirtildiği gibi Ferhat ile Şirin hikâyesinde bir kaçma-arama ilişkisi bulunmadığından hikâyede “kaçma alanından” söz etmek mümkün değildir. Ancak bu bölümde de zengin bir “mücadele alanı” olduğu söylenebilir. Ferhat'ın nakkaşlığı, Şirin'le gizli gizli görüşmeleri, Ferhat'ın zindana atılması, zindan da çekilen sıkıntılar, Ferhat'ın aklını yitirmesi, mağarada yaşamaya başlaması ve hayvanlarla arkadaş olması bu bölümün “mücadele alanı” olarak belirtilebilir. Ferhat'ın nakkaşlığı ve şiirler söylemesi “diğer eylem alanlarına” örnek olarak gösterilebilir. Şirin, Ferhat'ı görmek amacıyla teyzesi Mehmine Banu'nun gezintiye çıkma teklifini reddeder. Şirin'in bu işlevi de “diğer eylem alanlarına” örnek gösterilebilir.

Ferhat ile Şirin Hikâyesi şahıs kadrosu ve eylemler yönüyle zengin bir hikâyedir²⁰. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nin ikinci bölümünde birinci işlev şu şekilde başlar: Hürmüz Şah, Zindandan çıkıp dağlarda ağlayıp inleyerek gezinen Ferhat'ın sesini duyar. Ferhat'ın bu haline acıyan, Hürmüz Şah, Ferhat'ın inlemelerinin Şirin'e duyduğu aşktan kaynaklı olduğunu öğrenince Şirin'i ona alacağını söyleyerek onu sarayına davet eder. Burada Hürmüz Şah, bir kavuşturma sözü verir. Bu işlev, hikâyenin birinci bölümünde Behzad'ın yaptığı “birleştirme işlevine” benzemektedir. Yani hikâyenin ikinci bölümünde de bir “birleştirme işlevi” vardır.

Hürmüz Şah Ferhat'ın aşk ateşiyle yanmasına daha fazla dayanamamış ve Mehmine Banu'ya savaş ilan etmiştir. Hürmüz Şah, buradaki eylemleriyle de “yardımcı işlevini” yerine getirir. Hikâyede Hürmüz Şah'ın birleştirme işlevi (kavuşmayı sağlama, bir araya getirme) ve yardımcı işlevi iç içe olduğundan bu işlevlerin sınırlarını çizmek mümkün değildir. Özetle Hürmüz Şah'ın hem yardımcı olma hem de birleştirici işlevini yerine getirdiği söylenebilir. Yukarıdaki şekilde yıldızla gösterilen ikinci işlevde Hürmüz Şah'ın oğlu Hüsrev de Şirin'e âşık olur. Hürmüz Şah, oğlu Hüsrev'in Şirin'in aşkıyla eriyip bittiğini görünce daha fazla dayanamaz ve Ferhat'ı su getirmesi için dağa

¹⁹ Arayan/kahraman adlandırmasında Ferhat ile Şirin hikâyesinde belli bir coğrafyada kayıp bir şahsın izinden gitme şeklinde arayış söz konusu olmadığından Ferhat'ı kahraman, Aslı'yı da aranan yerine sevgili/prens olarak adlandırmak daha doğru bir tercihtir.

²⁰ Şekilde bazı şahısların birden çok işlevi bulunur. Bu nedenle ikincil fonksiyonlar yıldız (*) işaretiyle gösterilmiştir.

gönderir. Hürmüz Şah'ın buradaki amacı Ferhat'ı Şirin'den uzaklaştırmaktır. Hürmüz Şah, buradaki eylemleriyle “*saldırgan/engelleyci işlevlerini*” yerine getirir.

Hürmüz Şah dışında Hüsrev de hikâyede birden çok işlevde bulunur. Hüsrev, babasının ve kendi isteğiyle Ferhat'ın Şirin'e kavuşması için Mehmine Banu'nun savaşçılarıyla çeşitli mücadeleler yapmıştır. Burada gösterdiği eylemleriyle “*bağışçı/sağlayıcı işlevini*” yerine getirir. Bezirgânlardan birisi, Hüsrev'e Şirin'in güzelliğini anlatır. Şirin'i görmediği hâlde ona âşık olan Hüsrev, bu bölümdeki eylemleriyle “*düzmece kahraman işlevini*” üstlenir. Her ne kadar Şirin yaşananlardan habersiz olsa da Şirin'e âşık olan ikinci bir tip ortaya çıkar. Propp'a göre bir şahıs birden çok işlevi yerine getirebilmektedir (2011: 82). Bu durum Ferhat ile Şirin hikâyesinde açık bir şekilde görülmektedir.

Hikâyenin çözümlenmesinde birinci bölümde olduğu gibi ikinci bölümde de Hürmüz Şah, Mehmine Banu mücadelesinde, Mehmine Banu “*saldırgan/engelleyci*” konumundadır. Hikâyede yer alan Şirin'in dadıları birinci bölümde olduğu gibi ikinci bölümde de “*yardımcı işleviyle*” yer alırlar. Dadılar, hikâyede Ferhat ile Şirin'in buluşmasına aracılık ederler.

Şekilde gösterilen “*Diğer Savaşçılar:I*” ile Ferhat uğruna Mehmine Banu'nun cengâverleriyle vuruşan Hürmüz Şah'ın cengâverleri (Behram, Kahir ve Tahir) anlatılmak istenmiştir. Bunlar “*bağışçı/sağlayıcı*” olarak değerlendirilmiştir²¹. Yine şekilde gösterilen “*Diğer Savaşçılar:II*” ile Şirin'i almak amacıyla Ferhat'la savaşan Mehmine Banu'nun savaşçıları (Karun-i Acem, Simurg, Filsüvar, Zengi vb.) anlatılmak istenmiştir²². Bunlar, Hürmüz Şah ve Mehmine Banu arasında geçen mücadelede Mehmine Banu tarafında yer alan savaşçılardır. Mehmine Banu'nun Ferhat'ı yakalayana Şirin'i vereceğini söylemesiyle buradaki şahıslar Hürmüz Şah'ın savaşçılarıyla ve Ferhat'la savaşmışlardır. Bu savaşçılar Şirin'i almak istedikleri için “*düzmece kahraman işlevini*” yerine getirirler.

Engelleyci işlevler başlığı altında yer alan “*Diğer Şahıslar*” oldukça fazladır. Bu bölümde yer alan şahıslar eylemleriyle Ferhat ile Şirin'in kavuşmasını engellemişlerdir. Bu şahıslar; Ferhat ile Şirin'in buluştuğunu Mehmine Banu'ya haber veren Cariye, sihirle savaşların kazanılması sağlayan cadılar (Azraka ve Tantana), Şirin'in güzelliğini anlatarak Hüsrev'in Şirin'e âşık olmasını neden olan Şepir Hindi, tıp bilgisiyle Hüsrev'in Şirin'e olan aşkını anlayan ve bu dertten ancak Şirin'le evlenerek kurtulacağını söyleyen Bahtikan, Ferhat'ın dağı deleceğini anlayınca Ferhat'a bir tas lokma götürüp Şirin'in öldüğünü söyleyip Ferhat'ın intihar etmesine neden olan Dadı şeklinde sıralanabilir. Tüm bunlar üçüncü dereceden “*saldırgan/engelleyci işlevini*” yerine getirirler. Şekilde ok ile gösterilen yönlerde bir birliktelik söz konusudur. Yani kahraman ve yardımcısıyla bağışçı arasındaki birliktelik, saldırgan/engelleyci ile düzmece kahraman arasında da görülür.

Hikâyenin ikinci bölümünde de bir arama faaliyeti olmadığı için “*kaçış alanı*” da söz konusu değildir. “*Mücadele Alanı*” ise Hürmüz Şah ile Mehmine Banu arasında geçen savaşlar, Ferhat, dağı delmeye gitmesi, Ferhat'ın kandırılması ve intiharı, bunu

²¹ Bağışçı (sağlayıcı) işlevi birçok kişi tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kişilerin çokluğu nedeniyle şekilde karışıklığı önlemek amacıyla *Diğer Savaşçılar: I* ifadesinin kullanılması tercih edilmiştir.

²² Düzmece Kahraman işlevini birçok yerine getirir. Bu kişilerin çokluğu nedeniyle şekilde karışıklığı önlemek amacıyla *Diğer Savaşçılar: II* ifadesinin kullanılması tercih edilmiştir.

gören Şirin'in de intiharı şeklinde özetlenebilir. Hikâyede “*Diğer Eylem Alanları*” Ferhat ile Şirin arasında yaşanan buluşmalar, birbirlerine söyledikleri şiirler, rüya anlatmaları ve yorumları şeklinde belirlenmiştir. Hikâyenin her iki bölümünde de olay örgüsünde bir yoğunluk vardır.

Sonuç: Hikâyelerdeki İşlevlerin Kişiler Arasındaki Dağılımı: Benzerlikler ve Farklılıklar Açısından Bir Karşılaştırma

1. Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde arayan (Kerem), aranan (Aslı) birer kişiyken ve gerçek anlamda diyar diyar gezerek gerçekleşen bir arayış söz konusuysen, Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde böyle bir arayış tespit edilememiştir. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'ndeki arayış daha çok iki sevgilinin birbirini görmek ve birbirine kavuşmak için fırsat gözlemesi şeklindedir. Yani kaçan ve kovalayan ilişkisi yoktur. Bunun yerine engellerle mücadele vardır. Burada arayan ilişkisi olmadığı için birleştirme ilişkisi söz konusudur. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nin ilk bölümünde “birleştirme” eylemini Ferhat'ın babası, ikinci bölümdeki “birleştirme” işlevini Hüzmüş Şah gerçekleştirilir. Kerem ile Aslı Hikâyesi ise Propp'un yöntemine tam anlamıyla uyar, gönderici konumunda Kerem'in babası yer alır.

2. Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde, Kerem'in Aslı için gerçekleştirdiği yoğun arayış sonucu tespit edilen üç karşılaşma bulunmaktadır. Bunlar ilk karşılaşmada Kerem'in Aslıyı görüp ona âşık olması, ikincisi Kerem'in Sofu'yla diyar diyar gezip Aslı'yı ararken kışa yakalanmaları sonucunda Hızır'ın yetişip Kerem ile Sofu'yu Erzurum'a götürmesi ve hamamın önünde Aslı'yla karşılaşmasıdır. Bu karşılaşmada Kerem'i tanıyan Aslı saklanarak kaçar. Üçüncüsü ise Kerem'in yine arayış içinde Kayseri'ye gitmesi ve orada kızlardan Aslı'nın yerini öğrenmesidir. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde, Kerem ile Aslı'daki gibi bir arayış söz konusu olmadığı için karşılaşmalar sınırsızdır. İlk karşılaşma Mehmine Banu'nun yaptırdığı köşkün nakkaşlığını Behzad ve oğlu Ferhat'a vermesi ve Mehmine Banu'yla Şirin'in köşkü gezerken yaşanan karşılaşmadır. Şirin dadısı vasıtasıyla Ferhat'la gizli gizli görüşmeye devam eder. Görüşme sayısı bakımından bir sınır bulunmaz.

3. Hikâyelerde âşık olma işlevini gerçekleştiren şahıslar da farklıdır. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde Ferhat'ı kendisine âşık eden Şirin'dir. Mehmine Banu'nun Ferhat'a duyduğu ilgi Şirin'i rahatsız eder. Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde ise Kerem, Aslı'yı kendine âşık eder. Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde aşkı tüm sıkıntılarıyla yaşayan Kerem'dir. Aslı, Kerem'i sevse de ailesinin sözünde çık(a)maz. Aşkın tüm sıkıntılarını, çilesini çeken Kerem'dir. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde aşk ilişkisi ve çekilen sıkıntı karşılıklıdır.

4. Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde arayan Kerem, aranan Aslı'dır. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde her iki kahramanda arayan ve aranan konumundadır. Ancak bu noktada Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde bir farklılık bulunmaktadır. Hikâyenin şahıslar kadrosuna bir âşık tipi (Hüsrev) daha eklenir. Bu durum Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nin klasik edebiyattaki “Hüsrev ü Şirin Mesnevisi”ndeki asıl olay örgüsüne bir gönderme olarak nitelenebilir. İkinci âşık tip Hüsrev, hikâye içinde birçok fonksiyonu yerine getirmektedir. Bu bağlamda Hüsrev, Ferhat'ın Şirin'e kavuşması yolunda cengâverliğiyle bağışçı (sağlayıcı), Bezirgân'ın anlatımıyla Şirin'in güzelliğinden etkilenerken âşık olması yani arayan, Şirin'i Ferhat'tan çok sevdiğini hissettirmeye çalışması ve Ferhat'ın ölümüne sebebiyet vermesiyle düzmece kahraman işlevlerini yerine getirmiştir.

5. Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde her ne kadar belirgin bir arayış varsa da birkaç olağanüstülük (dağ ile konuşma, nehirlerle konuşma ve yol isteme, turnalarla haber gönderme vb.) dışında bir mücadele gözlenmemektedir. Yani vaka sayısı oldukça azdır. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde ise yoğun bir mücadele gözlenmektedir. Ferhat'ın Şirin uğruna gösterdiği mücadele iki bölümde ele alınmıştır. Öncelikle Ferhat'ın Şirin'e yakın olmak için köşke suyu getireceğini söyleyip "Kapı Ağalığı"na talip olması, Mehmine Banu'nun Ferhat ile Şirin arasındaki ilişkiyi öğrenince Ferhat'ı zindana attırması, zindandan çıkış ve vahşi hayvanlarla arkadaş olma ilk bölümdeki mücadelelerdir. İkinci bölümdeki mücadeleler ise Ferhat'ın Hürmüz Şah ile karşılaşip onun sarayına gitmesi, Şirin'e kavuşacağına olan inancı, Hürmüz Şah ile Mehmine Banu arasında yaşanan savaşlar, Hüsrev'in ve diğer kahramanların Ferhat uğruna yaptığı mücadeleler, Ferhat'ın Aslı için yaptığı savaşlar, Hürmüz Şah'ın Ferhat'tan "*Şo/ Kervan Dağı*"ndaki suyu şadırvana getirmesini istemesi, Şirin'in öldüğü yalanının söylenmesi, Ferhat'ın intihar etmesi, Şirin'in kendini hançerlemesi şeklinde sıralanabilir.

6. Ferhat ile Şirin Hikâyesi olay örgüsünde yer alan kişiler bakımından Kerem ile Aslı Hikâyesi'nden daha zengindir. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde (yazmada) ismi geçtiği tespit edilen kişi sayısı 24'tür. Bu kişilerin tamamının olay örgüsünde adı geçmektedir. Bunlar: Ferhat, Şirin, Behzad, Mehmine Banu, Hürmüz Şah, Hüsrev, Gülbeyaz, Şahmerd Ayyar, Azraka, Tantana, Bahtikan, Hüsrev'in Dadısı, Karun-i Acem, Şepir, Şupur Hindi, Kâhir, Tâhir, Kehrâb, Behrâm, Zengi, Filsüvar, Simurg, Bahtigân Cuhud. Kerem ile Aslı hikâyesinde, Kerem, Aslı, Ağa Bey (Kerem'in babası), Keşiş, Keşiş karısı, Sofu, Kocakarı, Bahçivan, Hızır ve Kayseri Bey'i, Hesna Hanım, Halep Paşası ve Kerem'in yolculuk esnasında konuştuğu (isimleri geçmeyen) insanlar şeklinde sıralanabilir. Hikâyelerde şahısların fazlalığı vaka ile doğru orantılıdır. Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde az sayıda vaka ile karşılaşılırken Ferhat ile Şirin Hikâyesi vaka yönünden bir hayli zengindir. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nin bir başka özelliği de aynı kişiler değişik işlevlerde bulunur.

7. Kerem ile Aslı'daki arayışın sebebi yani Aslı'nın kaçma nedeni din farklılığıdır. Kerem ve ailesi Müslüman, Aslı ve ailesi gayrimüslimdir. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde Mehmine Banu'nun Şirin'i Ferhat'tan uzak tutmasının nedeni kendisinin Ferhat'a duyduğu hislerdir. Yani bu noktada Mehmine Banu, Şirin'i kıskanmaktadır. Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde böyle bir durum söz konusu değildir. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde sadece Hürmüz Şah'ın Şirin için görevlendirdiği dadısı Gülbeyaz'ın Müslüman²³ olduğuna yönelik bilgi vardır. Ama Gülbeyaz'ın Müslüman olduğunu Şirin'den başka kimse bilmez. Dolayısıyla hikâyelerdeki engeller bu yönden farklıdır.

8. Her iki hikâyenin de olay örgüleri incelendiğinde kavuşma kız aileleri tarafından engellenir. Kerem'in Aslı'ya kavuşmasını engelleyen Keşiş ve karısı, Ferhat'ın Şirin'e kavuşmasını engelleyen de teyzesi Mehmine Banu'dur. Ferhat ile Şirin Hikâyesi'nde Hürmüz Şah ve oğlu Hüsrev, ilk etapta Ferhat'ın Şirin'e kavuşmasına yardım ederken Hüsrev'in de Şirin'e âşık olmasıyla Ferhat ile Şirin arasında engel olmuşlardır. Ferhat ile Şirin Hikâyesi, klasik edebiyattaki Hüsrev ü Şirin Mesnevisi'nin olay örgüsünden izler taşır. Bunun en belirgin örneği Hüsrev'in olay örgüsü içinde ikinci âşık tipi olarak ortaya çıkmasıdır. Klasik mesnevide asıl âşık tipi Hüsrev'dir.

²³ Bu konuda bakınız: (Özarlan, 2006: 246).

9. Hikâyedeki âşıkların babaları ilişkilere razı görünmemektedir. Kerem ile Aslı Hikâyesi'nde Kerem'in babası: *"Ey oğlum ben sana kimin kızını istersen alivereyim, bir kâfirin kızı için bu hale giriftâr oldun"* (Duymaz, 2001: 259) derken, Ferhat'ın babası Behzad: *"...gözüm nuri, niçün bir kız avrat için bu hale girüb kaldın? Validen sana pek muntazırdır, ağlamakdan gözleri alil oldu, benim duamı istersen gel gidelim şimdi mekânın mağaralar oldu"* (Özarlan, 2006: 185) demiştir. Bu sözler evlat sevgisinin en belirgin yansımalarıdır. Kahramanların babaları, evlatlarının çektiği acının gereksizliğini dile getirerek onları çıktıkları yoldan döndürmek istemektedir.

10. Her iki hikâyede de halk hikâyeciliği geleneğinin temsillerini görmek mümkündür. İncelenen metinler halk diliyle yazılmıştır. Hikâyelerin birçok varyantının ve farklı anlatıcılara ait nüshalarının olması her dönemde sevilerek okunduğuna işaret eder.

Propp yöntemine göre bir deneme mahiyetinde yapılan bu mukayese çalışmasından şu sonuçlara varılmıştır. Prop'un masallar için hazırladığı "Masalın Biçimbilimi" çalışmasında tespit ettiği kişilerin işlevleri sınıflaması halk hikâyelerine de uymaktadır. Halk hikâyeleri de masallar gibi sözlü geleneğe ilk temsillerini oluşturduğu için yapısal yönden belirgin bir benzerlik ilişkisi söz konusudur. Hikâyelerdeki kahramanların işlevlerinin de benzediği söylenebilir. Bu benzerlikler hikâyelerdeki motiflerden kaynaklanır. Bu durum âşık ve sevgili tipi, rüya motifleri, büyücü kadın motifi ve diğerleri hikâyelerin yapısal benzerliğinin sonucudur. Halk arasında anlatılan sözlü geleneğin anlatı ürünleri bir birinden izler taşır. Destanlar, masallar, efsaneler, hikâyeler vd. yapısal yönden benzer özelliklere sahiptir. İncelenen hikâyelere aynı kalıbın uygulanması ve benzerlikler/farklılıklar üzerine tespitler yapılabilmesi bunun en önemli göstergesidir. Mukayese çalışmaları aynı metnin farklı varyantlarının bir bütün olarak görülmesi ve değerlendirilmesi sonucu özgün eserlerin ortaya çıkarılması olarak görülse de mukayese çalışmasının bu noktada bittiği söylenemez. Edebiyat tarihçisinin en zengin çalışma alanı olan mukayese çalışmaları halk edebiyatının tüm hikâye türleri için ayrı ayrı yapılmalı bu işlem bittikten sonra parçaların benzerlik ve farklılıkları tespit edilmelidir.

KAYNAKLAR

- AKTULUM, Kubilay, (2007), **Metinlerarası İlişkiler**, İstanbul: Öteki Yayınları
- BORATAV, Pertev Naili, (2002), **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, (2005), **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara: Akçağ Yayınları
- DUYMAZ, Ali, (2001), **Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- EKİCİ, Metin, (2005), "Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış", **Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı**, İzmir: Kanyılmaz Matbaası, Sayfa: 225-229.
- ELÇİN, Şükrü, (2004), **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü, (2010), **Kerem ile Aslı Hikâyesi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

GİRARD, René, (2007), **Romantik Yalan Romansal Hakikat**, (Çev. A. Etensel İltem), İstanbul: Metis Yayınları

GÜNAY, Umay, (2011), **Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Ankara Akçağ Yayınları.

KAPLAN, Mehmet, (2007), **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-3 Tip Tahlilleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Köprülü, M. Fuad, (1999), **Edebiyat Araştırmaları-I**, Ankara: TTK. Yayınları.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, (2009), **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

ÖZARSLAN, Metin, (2006), **Ferhat ile Şirin** “Mukayeseli Bir Araştırma”, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

PROPP, Vladimir, (2011), **Masalın Biçim Bilimi**, (Çev. Mehmet & Sema Rifat), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

REİCHL, Karl, (2011), **Türk Boylarının Destanları**, (Çev. M. Ekici), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.